

BULLETIN

van de Historische Kring

HET LAND VAN HERLE

OPGERICHT 4 APRIL 1945

Twee-maandelijks tijdschrift ter versteviging van het contact tussen de historische beoefenaars en historie-belangstellenden, wonende in het oude Heerleener land.

De laatste bewoner van kasteel SCHAESBERG

Even buiten Heerlen in noordwestelijke richting verrijst in een nog landelijke, kale omgeving een indrukwekkend complex van gebouwen, het kasteel van Schaesberg.

Aan de voet van de heuvel, waarop het kapelletje van Leenhof staat, heeft men een mooi gezicht op het kasteel en zijn omgeving (zie foto). Dit is gelegen in een zachte plooi van het landschap, ingenomen door weidegrond, waardoor een rustig beekje stroomt, dat de thans grotendeels dichtgeslibde grachten en vijvers der waterburcht van water voorzagt. Aan weerszijden daarvan liggen de akkers van de Schaesberger gewande, die naar de kant van Heerlen bedreigd worden met woningbouw. Op de achtergrond strekt zich de heide uit, die eertijds tot bij de kapel van Palemig reikte, maar voortdurend teruggedrongen wordt. Thans domineren er de gebouwen en steenbergen der mijnen.

Op de voorgrond van ons landschap ligt het kasteel. Onze blik stoot op een machtig gebouw met drie grillig gevormde torens, dat het geheel afsluit. Daarvoor staat het kale geraamte van een toren, die van zijn dak beroofd is en enige vervallen muren. Dit zijn de overblijfselen van het eigenlijk kasteel, het stamslot van het hoog adellijke geslacht van Schaesberg, dat van Jonkheer opklom via baron tot rijksgraaf (vorst). Wat nog overeind staat is de voorhof, de boerderij. Het adellijk huis, de residentie van de heer, vormt thans een troosteloze ruïne.

Wie thans een bezoek brengt aan de ruïne van het kasteel Schaesberg kan zich moeilijk voorstellen, dat dit vervallen en verlaten oord, opgevuld met brokstukken van muren en gewelven, waartussen vlier, doornstruiken en andere planten groeien, eens een plaats was vol van leven en bedrijvigheid, het centrum van de streek, waar alles wat voornaam en invloedrijk was, zijn opwachting kwam maken bij feestelijke gelegenheden of samen-

Ruine „Slot Schaesberg“

Foto Gebr. Simons, Papierindustrie - Ubach over Worms

kwam voor zakelijke besprekingen. Het gebouw in renaissance-stijl, waarvan de voorhof met zijn imposante torens ons thans nog een indruk geeft, van wat het geheel eens was, had zijns gelijke niet in de verre omtrek. Uiterlijk vormde het een harmonisch stijlvol geheel, verlevendigd door de afwisseling van natuur- en baksteen en versierd met een beeldhouwde fries op de hoogte van de daklijst. Een uitspringende hoektoren, waarvan thans de muren nog overeind staan, domineerde het geheel als symbool van een adellijke residentie. Het innerlijk van het gebouw beantwoordde aan het uiterlijk : twaalf beeldhouwde schouwen getuigenden van kunstzin en rijkdom.

Het was Johan van Schaesberg, die door zijn huwelijk met de rijke Agnes van Eynatten in staat gesteld werd een nieuw kasteel te bouwen naar de eisen en de smaak van de tijd der Renaissance, een deftig en aangenaam verblijf, dat uitdrukking gaf aan de voornaamheid en welstand van de bouwheer. Hij liet omstreeks 1570 de hoofd vleugel met trapgevels bouwen. Een gevelsteen met de wapens van Schaesberg en Eynatten wees hem als bouwheer aan.

Zijn kleinzoon Johan Frederik voltooide het kasteel, door aan het bestaande gebouw de hoektoren en een binnenhof toe te voegen en de voorhof, de thans nog als slot bestempelde boerderij, te laten bouwen. Een steen, boven de toegangspoort van de voorhof, gelukkig nog niet vernield, vermeldt de bouwheer en het bouwjaar, door het volgend opschrift (met chronogram) :

IOANNES FREDERICVS	=	607
ME FERIVSSIT	=	1009
PAX	=	10
VTRIQVE IPSIQVE	=	18
REQVIES	=	6
		<hr/>
		1650
		<hr/> <hr/>

Dit betekent : „Johan Frederik liet me bouwen. Ons beiden zij vrede en hemzelf rust.”

Het chronogram geeft het jaartal 1650.

Vijf generaties van het oud-adellijk geslacht van Schaesberg hebben op het kasteel gewoond. Ruim twee eeuwen is er leven en gezelligheid geweest in kinderrijke gezinnen en drukte en bedrijvigheid door de voorname posities die de bewoners bekleedden. Vooral onder Johan Frederik, die in 1619 het erfelijk bestuur over de heerlijkheid Schaesberg ontving, was het er druk. In de bewogen tijd na het Twaalfjarig Bestand speelde hij een voorname rol in het Land van Valkenburg, terwijl hij door zijn huwelijk met Ferdinanda, de erfdochter van Wachtendonk, in aanraking kwam met de heren van Gelder en Gulik. In Gelder lag Krickenbeck, het stamslot van de familie van Wachtendonk, die steeds in dienst van de hertog van Gulik gestaan had en die hij als zodanig opvolgde. Als beloning voor de diensten aan de hertog van Gulik, uit het keurvorstelijk geslacht van Palts-Neuburg bewezen, werd hij in 1637 door keizer Ferdinand III tot erfelijk vrijheer verheven met alle rechten, alsof reeds vier voorouders deze waardigheid bezeten hadden. Van jonkheer werden de leden der familie Schaesberg nu baron en daarmee steeg ook het aanzien van het huis.

De dood van Johan Frederik, die in 1671 stierf, bracht een grote verandering op het kasteel Schaesberg. Zijn oudste zoon Arnold Frederik was reeds in 1666 gestorven. Zijn tweede zoon, Willem Wolfgang, woonde op Krickenbeck en nam deel aan het bestuur van Opper-Gelder. Opvolger van Johan Frederik als heer van Schaesberg werd diens kleinzoon Frederik Sigismund Theodor. Daar deze nog minderjarig was, liet zijn moeder, Isabella van Bernsau, zich met de Schaesbergse goederen belenen in naam van haar zoon.

Deze was geboren te Krickenbeck in 1660. Daar hij pas 7 jaar oud was, toen zijn vader stierf, was zijn opvoeding het werk van zijn moeder, die hem in de echt katholieke geest der Schaesbergers groot bracht. Om zijn opvoeding te voltooien maakte hij, zoals het in die tijd voor adellijke jongelui gebruikelijk was, een buitenlandse reis, die naar Parijs met het schitterend hof van Lodewijk XIV en naar Italië met zijn kunstschatten uit de tijd der Renaissance, leidde. Bij zijn terugkomst van deze reis

vestigde hij zich op het kasteel Schaesberg, waarvan hij de laatste bewoner zou wezen.

Iets ongewoons voor het hoofd van een adellijk geslacht was, dat Frederik Sigismund Theodoor besloot ongehuwd te blijven en in de geestelijke stand te treden. In 1686 werd hij kanunnik aan de kathedrale kerk van St. Lambertus te Luik. Dat wil echter niet zeggen, dat hij priester werd. Hij heeft slechts de lagere wijdingen ontvangen en bleef op het kasteel Schaesberg residenten. Voor de heerlijkheid heeft hij zich buitengewoon verdienstelijk gemaakt : hij voltooide de door zijn grootvader begonnen bouw der kerk en stichtte de parochie, die hij op vorstelijke wijze begiftigde met bezittingen en inkomsten voor het onderhoud der kerk en hare bedienaren. Daarvoor getroostte hij zich grote uitgaven, zo zelfs, dat hij in financiële moeilijkheden kwam.

De stichtingsoorkonde der kerk is een lijvig stuk, op 15 Dec. 1699 ondertekend door Mgr. Reginald Cools, bisschop van Roermond en Frederik Sigismund Theodoor. Hierin zet de laatste uiteen, dat hij als bestuurder der heerlijkheid niet alleen heeft te waken voor het tijdelijke, maar ook voor het eeuwige welzijn van zijn onderdanen. Hij wil de gunsten van de Goddelijke vrijgevigheid, die hij ontvangen heeft, gebruiken om zijn eeuwig heil en dat van zijn onderdanen te bevorderen. Daarom heeft hij de kerk, die zijn grootvader tot vermeerdering van Gods eer in het dorp Scheydt in zijn gebied tot bevordering van het ware geloof en tot onderrichting zijner onderdanen van de grondslagen af gebouwd heeft, laten voltooiën en van alles voorzien wat er aan ontbrak en het werk met Gods hulp tot een goed einde gebracht. Verder heeft hij besloten de kerk passend te doteren met alles, wat nodig is voor het onderhoud van een zelfstandige pastoor, voor de instandhouding van het gebouw en de uitoefening van de godsdienst, opdat aldus de dorpen Scheijdt, Lichtenberg en Palemig tot een parochie verenigd worden, echter onder voorwaarde, dat hem en zijn opvolgers uit het huis en de familie van Schaesberg erfelijk het recht zou toekomen tot vergeving van het genoemd pastoraat en de beneficiën, als die vacant kwamen. Mocht het evenwel gebeuren, dat de bezittingen aan een andere familie overgingen of dat de bezitters het kasteel niet bewoonden, dan zou het benoemingsrecht aan de bisschop van Roermond komen. Hij en zijn opvolgers zullen zich beijveren om een waardig persoon te kiezen, die bekend is om zijn wetenschap en vroomheid en zij zullen zich niet laten bewegen door een geschenk, een dienst, een vriendschap of een aanbeveling het ambt te vergeven. Tevens omschrijft de stichtingsoorkonde de plichten van de pastoor, de kapelaan en de koster, die ook voor het geven van onderwijs moest zorgen. Men zou uit de zorg, die Frederik Sigismund Theodoor voor het zielenheil van zijn onderdanen had, moeten verwachten, dat hij het goed met zijn onderdanen kon vinden. Dat was echter niet het geval en wel tengevolge van zijn onevenwichtige natuur.

Van zijn jeugd af was hij een zonderling; hij was teruggetrokken en hield niet van gezelschap. Dit zal ook wel de reden zijn, waarom hij, ofschoon hoofd van het geslacht, ongehuwd bleef en in de kerkelijke

stand trad. Als man leefde hij teruggetrokken op het kasteel zonder veel contact met familieleden en kennissen, alleen met zijn dienaren. De adellijke residentie, die onder zijn grootvader leven en vrolijkheid kende, werd onder hem stil en eenzaam. Het was het herfsttij van een grootheid.

In het bestuur der heerlijkheid toonde hij absolutistische neigingen, die hem in botsing brachten met schout en schepenen. In strijd met de bij zijn inhuldiging afgelegde belofte de inwoners der heerlijkheid te laten in hun oude gebruiken en gerechtigheid en de justitie in haar recht te laten, eigende hij zich rechtspraak toe met verscheidene private geboden en bevelen en oordeelde over proceszaken, zonder de leden van de rechtbank daarin te kennen. Hiertegen kwam het gerecht (schout en schepenen) in verzet, hetgeen hem weer tot tegenmaatregelen prikkelde. Dit leidde tot een groot conflict.

Toen de schout Gossen Dautzenberg zijn functie als officier (voorzitter van de rechtbank) wilde uitoefenen, werd hij door de baron „geaffronteerd, infamelijk geinjureerd, en in het publiek gescholden voor hondsvot, berenhuid, enz., met stokken geslagen en bedreigd hem dood te schieten”. Dan eiste hij uit soevereine macht het aanstellen van de burgemeesters en de beschikking over alle lasten van de bank en alle zaken de politie rakende, alsmede de lijsten en schatrollen van de gemeente. Toen de pachthoeven Kakert en Leenhof op de oude voet aangelsagen werden in de kosten van de Brandenburgse soldaten, die 20 en 21 Mei 1690 in Schaesberg gelegerd waren, verwierp hij de door het dorpsbestuur gemaakte omslag, stelde de hoeven vrij van lasten en bezwaarde de schepenen Peter Dortants, Leonard Spierts en Peter Crous met die omslag. Ook hield de gebiedende heer het derde deel der amendes (boeten), dat volgens oud recht aan de schout toekwam, voor zich.

De maat werd vol, toen hij op 27 Juli 1690 de gerechtsbode van de schepenbank, Laurens Bolt, die op weg was naar huis, door Meys Keybets, de door hem aangestelde gerechtsbode, liet arresteren en in de gevangenis van het kasteel (de kelder van de slottoren) opsluiten.

Schout en schepenen deden dan ook hun beklag over het optreden van hun gebiedende heer bij de Raad van Brabant. Ze vroegen herstel van alle onrecht, een schadevergoeding van duizend pattacons en het derde deel der boeten voor de schout. Op dit request reageerde de Raad door aan de baron te verbieden eigenmachtig op te treden en een onderzoek in te stellen naar de gegrondheid der klachten. Dit onderzoek had plaats op 23 Februari 1691 door Bartholomeus Kevers, „gecommitteerde van de heer Bastijden, Raed en Procureur-Generaal van Zijne Majesteit Raede van Brabant met assumptie van Hendrik Heijnen, Peter van Anxt en Alex Cox, schepenen van 's-Hertogenrade”. Voor deze commissie verklaarde o.a. Houpert Schepers, dat de baron hem met Herman Keijbets en Willem Hanssen op het kasteel had doen komen en hen had willen burgemeester maken. Ze hadden geweigerd, omdat ze ongeletterd waren, waarop de baron hen bedreigd had met de woorden : „In zoverre gij

dat niet en doen wilt, zo zal ik bij euch nog 50 of 100 dragonders doen inkwartieren”.

De moeder van de baron bemoeide zich met de zaak en liet de secretaris der Schepenbank, Frabritius, tevens schout van Kerkrade, verzoeken tussen beide partijen te bemiddelen. Door haar toedoen werd de zaak in der minne geschikt en kwam een overeenkomst tot stand tussen de gebiedende heer en het gerecht, waardoor de oude toestand weer hersteld werd. Verdere conflicten tussen Frederik Sigismund Theodoor en zijn onderdanen schijnen niet meer voorgekomen te zijn. Hij liet in 't vervolg de bestuurszaken aan schout en schepenen over. Hij zelf werd voorlopig in beslag genomen door de bouw der kerk, die op 29 Juni 1700 gewijd werd.

Op de duur werd hij steeds meer mensenschuw en teruggetrokken. Hij begon tekenen van krankzinnigheid te vertonen. Voortdurend verkeerde hij in angst en meende, dat hij vervolgd werd. Ten slotte trok hij zich met een vertrouwde dienaar in een deel van het kasteel terug en bleef daar weken lang zonder enig contact met de buitenwereld. Daar hij meende vergiftigd te worden, bereidde hij zelf zijn eten. Zelfs oude vrienden die hem wilden komen bezoeken, werden geweerd. Als hij na zo'n periode van afzondering zich weer vertoonde werd hij van vervolgte vervolger. Zijn lange magere, uitgeteerde gestalte had iets spookachtigs en was in staat iedereen te doen schrikken. Daarbij maakte zich soms een ontembare woede van hem meester. Dan liep hij als een amokmaker door het kasteel, terwijl hij wild om zich heen sloeg, waarbij ieder, die onder zijn bereik kwam, het moest ontgelden.

Zijn dienaren maakten misbruik van zijn geestestoestand. De secretaris der heerlijkheid, P. C. Poyck, die op het kasteel zijn intrek had genomen, hield de baron zelfs enige tijd gevangen. Hij maakte het zo bont, dat het Tribunaal van Limburg op verzoek der familieleden een onderzoek instelde naar de toestand op het kasteel. Frederik Sigismund Theodoor werd onder curatele gesteld. De uitoefening der heerlijke rechten werd overgedragen aan zijn neef Johan Frederik, die als Kanselier van de hertog van Gulik en Berg te Düsseldorf woonde en zich weinig met het bestuur der heerlijkheid bemoeide, dat daardoor feitelijk in handen van schout en schepenen kwam.

Intussen nam de krankzinnigheid van Frederik Sigismund Theodoor ernstiger vormen aan. Verstandsverbijstering bracht hem, die op zo voorbeeldige wijze voor het kerkelijk leven in zijn heerlijkheid gezorgd had tot anti-godsdienstige daden. Zijn gedragingen ten opzichte van de godsdienst waren oorzaak, dat er van wege de bisschop van Roermond een onderzoek werd ingesteld. De leiding hiervan werd opgedragen aan de landdeken Weustenraedt van Klimmen.

Het onderzoek werd ingesteld in de maand Juli van het jaar 1719. De deken werd geassisteerd door pastoor Petri van Schinnen. Er werden gehoord pastoor Xylander van Schaesberg, de koster Reinier Kockelkorn (een priester), de kapelaan Hendrik Georg Wiggerman van het kasteel, twee paters Capucijnen uit Aken, met name Damasus en

Rogorius, de rentmeester Loers en het overige dienstponeel van het kasteel.

Steven Slijpen van Vaesrade in dienst van de baron zijnde als bakker en brouwer, terwijl hij ook enige tijd de tafel gediend had, verklaarde o.a. dat hij in „allen den tydt van zynen dienst weinig wijsheit in hem (de baron) heeft gevonden, maar altoos simpelen (praat) en fabelklap, doende gekke actieën, dat hy hem en anderen somwylen heeft geschlagen met stokken sonder oirsaeck en sonder woort te spreken, en dat hy Sr. Loers (de rentmeester), de halfen (pachter van de boerderij), knechten en andere verscheidene mael heeft willen schieten ende ook effectivelyk met scherp geschoten heeft en voort andere geckeryen meer gedaan heeft, die te lank souden vallen om te vertellen.”

Uit het verslag blijkt verder, dat de baron sedert 1716 de Pasen niet meer gehouden had en dat hij de H. Mis die in de huiskapel gelezen werd niet bijwoonde, ofschoon hij wel aan de deur verscheen. Toen pastoor Xylander hem kwam opzoeken om hem te bewegen te biechten en de Pasen te houden, verklaarde hij, „dass er seine Rechnung mit Gott schon vor lange gemacht habe”, terwijl hij er aan toevoegde, dat de pastoor, „van het huys soude gaen, of hij soude hem met stokschlagen laten afdryven”.

De twee paters Capucijnen, die zich bij de baron lieten aandienen met de woorden, „dat zij zich de eer gaven zijne Genade te komen bezoeken”, scheeptte hij af met : „Ihr hondsvotten, scheert euch von hier”.

Toen de dienstmaagd, Anna Catharina Holtzweiler, op Sylvesterdag ter kerke wilde gaan, vroeg de baron haar, waar ze heen ging. Op haar antwoord, dat ze naar de kerk wilde, voegde hij haar toe : „Vervloek de kerk; zweer ze af!” Daar de maagd bij haar voornemen bleef om naar de kerk te gaan, zeide hij tot haar : „Daer hebste geld, so gank en kom niet weerom.”

Nog erger maakte hij het door het altaar in de kapel af te breken. Hij deed het naar buiten dragen en hielp zo goed als hij kon mee. Het altaar werd door de knechts in het koetshuis geplaatst en niet zoals de baron wilde, verbrand. Beelden, ampullen, porceleinen bloemvazen en andere zaken uit de kapel bracht hij zelf naar buiten en wierp ze op de mestvaalt van de boerderij, zeggende : „Die het nodig heeft, kan het weghalen. Ik gebruik het niet meer!” Drie weken later vond een knecht in het koetshuis drie zilveren buisjes met olie, die hij de pastoor der parochie bracht.

De uitingen van een man, die zoveel voor de kerk gedaan had en zelf de lagere wijdingen had ontvangen, doet ons diep medelijden met hem hebben. In die dagen gold krankzinnigheid echter nog niet als een ziekte. Men zag er een straf Gods of een werk van de duivel in.

Het onderzoek door deken Weustenraedt ingesteld had ten gevolge, dat de ongelukkige onder de hoede gesteld werd van een verstandig man, de rentmeester Libotte, die deze functie tot tevredenheid der familieleden van de baron vervulde.

Frederik Sigismund Theodoor stierf op 10 November 1773, 73 jaar oud.

Foto Gebr. Simons, Papierindustrie- Ubach over Worms

Hij werd begraven in de grafkelder onder het koor der door hem gebouwde kerk, waar zijn stoffelijk overschot nog aanwezig is. Toen in 1943 de grafkelder geopend werd om het lijk van pastoor Schatten er bij te zetten, was het geraamte van de baron door de buitengewone lengte te onderscheiden van dat der beide andere leden van het grafelijk geslacht, die er begraven zijn. Een machtige grafsteen voor het koor wees zijn rustplaats aan. Deze steen, die sedert de verbouwing der kerk in de middengang kwam te liggen, was daar spoedig afgesleten. Bij gelegenheid van het 250-jarig bestaan der parochie, is hij door de goede zorgen van het kerkbestuur weer opgeknapt en in de muur onder het ovaal geplaatst, om het aandenken aan de stichter te doen voortleven. Op 1 Juli wordt nog steeds een jaardienst voor hem gehouden.

Na de dood van Frederik Sigismund Theodoor heeft geen lid der familie meer het kasteel bewoond. Tot 1762 woonde er nog de rentmeester. Toen in dat jaar Jan Willem Franssen, schout van Hoensbroek, rentmeester werd, bleef deze in Hoensbroek wonen en bleef het kasteel onbewoond. Het raakte in verval. Omstreeks 1900 stond het geheel er nog, al waren de daken in verval. (De foto geeft de toestand in 1908 weer.) Thans is het een troosteloze ruïne.

Sic transit gloria mundi!

J. J. JONGEN

Limburgse Geschiedschrijvers

Wanneer wij de geschiedenis van ons gewest bestuderen, zullen wij, aangewezen als wij zijn op het werk van onze voorgangers, dikwijls namen ontmoeten van mannen, die zich in het verleden verdienstelijk hebben gemaakt door het opsporen en uitgeven van bronnen voor onze gewestelijke geschiedenis en door het beschrijven van de gebeurtenissen, die zich in vroeger of later eeuwen in deze streken hebben afgespeeld. Toch zal het vaak voorkomen, dat wij wel de werken van die vorsers der regionale historie raadplegen, maar hun leven en daden feitelijk niet kennen. Niettemin hebben deze voortrekkers krachtens hun werk een zeker recht, door het nageslacht te worden gekend en erkend. Daarom zullen wij in enkele korte schetsen de voornaamsten onder hen aan de lezers bekend maken. Het woord geschiedschrijver nemen wij dan in de „moderne” zin van het woord, zoals deze zich sinds de opkomst der historische kritiek heeft vastgezet. Als wij dan bij deze bespreking de chronologische volgorde in acht nemen, is de eerste, die wij ontmoeten de bekende historicus Simon Pierre Ernst. Wij mogen er dan wel meteen aan toevoegen, dat hij waarschijnlijk ook de grootste is. Aan hem is daarom de eerste schets gewijd.

I. SIMON, PIERRE ERNST

Simon Pierre Ernst werd op 2 Augustus 1744 te Bruggenmorgen bij Aubel geboren als tweede zoon van Willem Ernst en Maria Joanna Dael of Doel ¹⁾. De vader van Simon Pierre had gestudeerd aan de universiteit van Leuven onder leiding van de befaamde canonist Van Espen. Daarna had hij zich als advocaat gevestigd in zijn geboorteplaats, waarvan hij tevens maire was. Bovendien was hij lid van de gewestelijke Staten ²⁾. Behalve Simon Pierre hadden de ouders nog twee zoons, Melchior, de oudste, die priester werd en in 1817 stierf als pastoor te Wankum (G), en Leonard, de jongste, die evenals zijn vader advocaat was en lid van de Staten. Na de afscheiding van België zien wij daar nog enkele leden van het geslacht Ernst op het politieke toneel en een van hen werd zelfs in de adelstand verheven. Uit dit alles kunnen we besluiten dat Simon Pierre tot een vooraanstaande familie behoorde. In die tijd lag de Nederlands-Waalse taalgrens nog een aanzienlijk stuk zuidelijker dan in onze tijd. De wijde omgeving van Aubel behoorde dus ook toen, evenals nu tot het Nederlandse taalgebied. Toch krijgen wij de indruk dat de taal van de familie het Frans geweest is : Simon Pierre heeft er zich althans steeds van bediend in zijn geschriften. Slechts eenmaal vinden wij een Duits libellus en dit is nog een vertaling van een

Frans werkje. In de woelige dagen der Franse Revolutie werd Ernst pastoor van Afden, maar desondanks zien wij ook dan nog zijn Waalse oriëntatie. Voor het dialect der streek heeft hij trouwens niet veel waar-dering, getuige zijn opmerking in de algemene inleiding op zijn *Histoire du Limburg* : „ce n'est qu'un jargon composé de bas-allemand et de flamand, qu'on parle à présent dans la plus grande partie de la province de Limbourg”.

De omgeving van het ouderlijk huis zal op de jonge Simon Pierre zijn invloed niet gemist hebben en al vroeg merkte men bij hem de gave en de smaak voor de studie op. Voor het aanleren van de eerste beginselen van het Latijn werd hij in de kost gedaan bij de Pastoor van Eys bij Wittem. De naam van deze pastoor is ons niet bekend en daarmee ontgaat ons de reden, waarom hij juist naar Eys gestuurd werd ³⁾. Vervolgens ging hij naar Mainz, waar een neef van hem, Jan Thomas Emonts, rector van het college was. Daar bleef hij zeven jaar en trok er de aandacht door zijn grote ijver en zijn vroegrijpe eruditie. Misschien droomde hij er toen al van zijn leven te wijden aan de studie en mogelijk heeft dit een rol gespeeld bij de keuze van een levensstaat. In 1763 deed hij op negentienjarige leeftijd zijn intrede in de abdij van Cloosterrade of Rolduc. Wij weten niet welke weg hem naar de abdij gevoerd heeft. Wel mogen wij veronderstellen, dat er contact heeft bestaan tussen de vader van Simon Pierre en de abt van Rolduc, die immers krachtens zijn waardigheid van rechtswege zitting had in de Staten van Limburg. Hij voerde zelfs de wijdse titel van „*Primat de Etats des Pays d'Outremeuse*”. Bovendien had de abdij vele parochies in het oude hertogdom, onder andere in de stad Limburg en ook te Hendrikkapelle, waar de Staten veelal vergaderden. Dit is alles wat wij kunnen suggereren, verder weten wij er niets van.

Wat we echter wel weten is, dat Rolduc in de achttiende eeuw een zeer goede reputatie genoot. Na de woelige eeuwen der godsdienstoorlogen en de strijd om het behoud van de abdij en vooral na de hervorming van 1683 beleefde de abdij een periode van rust en welvaart, terwijl er geleerde mannen als abt aan het hoofd van de abdij stonden. Noemen wij slechts Nicolaas Heyendahl, bekend om zijn voortzetting van de *Annales Rodenses* en die door tijdgenoten genoemd werd „*vir in omni litterarum genere versatissimus*”. Van hem dateren de eerste relaties tussen Rolduc en de Mauristen ⁴⁾. Ook de abten Joannes Fabritius en Joannes Haghen, onder wiens bestuur Ernst zijn intrede deed, waren mannen van beproefde deugd en wetenschap ⁵⁾. Ernst kwam hier dus in een milieu dat wel zeer geschikt was voor zijn verlangen naar studie en gebed. Hij heeft er een dankbaar gebruik van gemaakt en we kunnen veilig zeggen dat hij onder de geleerden van Rolduc de eerste plaats inneemt.

Nadat de jonge kanunnik de filosofische en theologische studies voltooid had, werd hij aangewezen om op zijn beurt de Theologie en de H. Schrift te onderwijzen in de abdijschool, en hij vervulde tegelijk het ambt van bibliothecaris. Nu volgden dertig jaren van stille en toegewijde studie en

het duurde niet lang of Ernst maakte naam met belangrijke wetenschappelijke bijdragen. Zijn belangstelling ging voor alles uit naar de locale en regionale geschiedenis en op dit gebied heeft hij zijn beste werken geleverd. In 1783 bekroonde de Keizerlijk-Koninklijke Academie der Wetenschappen en Schone Letteren een *Mémoire* van Ernst over de vraag, op welk tijdstip de geestelijken waren toegelaten tot de Staten van Brabant. De daarop volgende jaren verschenen verschillende studies over de oude instellingen van het hertogdom Limburg. We zien er hoe hij langzamerhand het materiaal verzamelde voor zijn grootste werk.

Deze gedegen publicaties trokken de aandacht der geleerden en zo gebeurde het dat de kanunnik van Rolduc een uitnodiging ontving om mee te werken aan het grote werk *L'Art de vérifier les dates*. Dit is een der laatste grote werken van de beroemde Benedictijnse Congregatie der Mauristen in Frankrijk, waaraan de wetenschap en meer in het bijzonder de geschiedvorsing zoveel verschuldigd is. Ernst leverde inderdaad een aantal bijdragen over de graven van Leuven, de graven en hertogen van Limburg, Gelder, Berg en Kleef, de heren van Heinsberg en Valkenburg en de graven uit het Huis de la Marck (alle in het derde deel).

Het tweede geleerde genootschap waarmee hij persoonlijk in contact stond, was dat der Bollandisten te Antwerpen. Over dit college hopen wij nog uitvoeriger te spreken in een volgende bijdrage. Hier willen wij volstaan met te zeggen, dat het bestond uit een klein aantal Jesuïten, dat zich bezighield met het opsporen en uitgeven van de authentieke levens der heiligen. Door de opheffing der Sociëteit in 1773 dreigde dit college echter uit te sterven. Op verschillende manieren heeft men gepoogd daarin te voorzien, wjl het de uitdrukkelijke wens was van keizerin Maria Theresia, dat het werk werd voortgezet. Na enkele mislukte pogingen heeft de Abdij van Tongerlo (B.) het werk op zich genomen, tot de Franse Revolutie er kort daarna een einde aan gemaakt heeft. Voordat echter de Norbertijnen van genoemde abdij het grote werk overnamen, zijn er verschillende pogingen ondernomen werkers te vinden voor deze enorme onderneming. Het schijnt dat er toen sprake van geweest is Ernst bij dit werk te betrekken ⁶⁾. En wij weten dat Ernst minstens met Jos. Ghesquiére, een van de laatste Bollandisten van vóór de Revolutie, relaties gehad heeft ⁷⁾.

In diezelfde jaren hebben enige van zijn vrienden tot de kanunnik van Cloosterrade het verzoek gericht de kerkelijke geschiedenis van het bisdom Luik te beschrijven ⁸⁾. Daarover was namelijk in de voorafgaande halve eeuw nogal wat te doen geweest onder de historici van Luik en de Bollandisten. Ernst heeft het echter niet aangedurfd en daarom heeft hij er zich toe beperkt het een en ander op te sporen en het resultaat daarvan heeft hij gepubliceerd in zijn *Tableau historique et chronologique des suffragans ou coëvêques de Liège* (Luik 1806).

Vrij plotseling kwam er een einde aan dit vredige en vruchtbare bestaan. De Franse Revolutie kwam als een wervelwind over het land en met één slag werden de oude instellingen weggevaagd. Nog voordat het klooster van Rolduc werd opgeheven, vertrok Ernst naar Afden (bij Herzogenrath)

om er de functie van Pastoor op zich te nemen. Tot aan zijn dood toe is hij daar gebleven. In 1798 werd de abdij met al haar bezittingen publiek verkocht. Het waren de abdijheren zelf die hun bezit uit de handen der rovers terugkochten. Het werd hun echter niet toegestaan zich weer in het klooster te vestigen. Toen na enkele jaren bleek, dat er geen kans meer was dat de oude kloosters hersteld zouden worden, verdeelden de twee en dertig overgebleven kanunniken van Rolduc de goederen onder elkaar. Het gebouw en de hoeve echter besloten zij in gemeenschappelijke eigendom te bewaren, totdat het misschien toch nog voor een godsdienstige bestemming zou kunnen worden aangewend⁹⁾.

Dat de verdeelde goederen niet onbelangrijk waren, kunnen wij besluiten uit het feit dat Ernst kort daarna een belangrijke aankoop deed. Het oude Capucijnenklooster van Wittem was namelijk ook ten offer gevallen aan de hebzucht der regering. Op 22 October 1806 werd dit gebouw, bestaande uit drie vleugels met een bijbehorende tuin van ongeveer 45 aren verkocht voor de som van 3675 franken aan niemand anders dan aan onze oud-kanunnik. Wat heeft hij daarmee voorgehad? Heeft hij daar het convent van Rolduc weer willen verenigen? Pater Mosmans schijnt wel iets voor die opinie te voelen. Ons lijkt het echter niet waarschijnlijk. Als een herstel mogelijk was in Wittem, waarom dan niet in Rolduc? En als het in Rolduc niet mogelijk was, waarom dan wel in Wittem? Het enige wat wij kunnen zeggen, is dat er in dat jaar juist een kanunnik van Rolduc pastoor van Mechelen geworden was (Wittem ligt in de parochie Mechelen). Misschien heeft Ernst hier, om het zo eens te zeggen, zijn historische hart laten spreken en het gebouw aldus voor profanatie willen sparen. Lang heeft hij echter van dit bezit niet genoten, want reeds op 5 Aug. 1807 heeft hij het weer verkocht¹⁰⁾.

Maar wij zijn op de geschiedenis vooruitgelopen. Intussen had Ernst zich van een heel andere zijde laten zien¹¹⁾. Toen de Fransen eenmaal goed en wel meester van de Nederlanden waren, begonnen zij met kracht hun regime door te voeren. Niet alleen de nieuwe kalender en de burgerlijke wetten, ook de kerkelijke wetten werden opgelegd. Dit hield in, dat alle geestelijken de eed moesten afleggen op de *Constitution civile du Clergé* en haat aan het koningschap moesten zweren. Hoewel Paus Pius VI deze wet reeds aanstonds verworpen had, bestond er toch nog twijfel of zij ook in de latere, vernieuwde vorm aanvaardbaar was of niet. Temidden van die onzekerheid meende Ernst de oplossing te kunnen brengen. Hij was geen absolute voorstander van het „*Ancien Regime*” en zonder alle consequenties van de Revolutie te aanvaarden, heeft hij toch de maatregelen der regering niet in strijd met zijn geweten gevonden. Hij heeft dan ook vrij spoedig de eed afgelegd en in Juni 1797 verscheen te Maastricht een brochure van zijn hand „*Observations sur la déclaration etc.*”. Dit geschrift verwekte grote opschudding. Er waren zowel voor- als tegenstanders. Allerwegen verschenen er nu anonyme en getekende brochures in het frans of latijn, sommige met een ongekende heftigheid van toon. Zelfs Kardinaal Frankenberg, toen nog Aartsbisschop van Mechelen, mengde zich in de strijd door middel van een

krachtige brief tegen de eed. Maar Ernst antwoordde hierop, dat deze brief slechts gold voor het bisdom Mechelen. Een tegenstander uit Sint Truyen gaf hem toen in een volgende brochure minder vleierende namen als *Cato Rodensis*, *Quesnellius pastor*, *Hypocrita*. Ernst hield echter vol, zelfs toen de paus in het begin van 1798 de eed nogmaals verboden had. Le Roy telt deze voor deze tijd, Juni 1797 tot Januari 1801, niet minder dan veertien brochures van de pastoor van Afden. Het einde van de strijd kwam toen echter in zicht. In Parijs werd er namelijk hard gewerkt aan het tot stand brengen van een Concordaat met Rome. Maar nog voor dit Concordaat een feit werd (15 Juli 1801), verliet Ernst plotseling het strijdperk. De Luikse historicus Daris veronderstelt dat dit te wijten is aan de energieke tussenkomst van de Nuntius en de Aartsbisschop van Keulen. Het is mogelijk, in elk geval hield Ernst zich verder stil. Bovendien werd de penibele kwestie door het Concordaat vanzelf opgelost.

Nog een laatste maal vinden wij Ernst op het terrein der theologische controverse naar aanleiding van de nieuwe keizerlijke catechismus. Vooral in België, waar men zich het caesaropapisme van keizer Joseph II (1780—1790) nog te goed herinnerde, rezen tegen deze catechismus grote bezwaren. De nieuwe bisschop van Luik, Mgr Zaepffel, gaf nu Ernst de opdracht deze kwestie te bestuderen en er dan een rapport over op te stellen¹²). Ernst legde zijn opvatting neer in zijn *Observations pacifiques*. Nadat Mgr Zaepffel dit rapport had goedgekeurd, werd het naar Parijs opgestuurd, maar aangezien de minister Portalis voor wie het bedoeld was, juist in die dagen overleed (Augustus 1807), heeft de schrijver nooit meer iets van zijn werk gehoord.

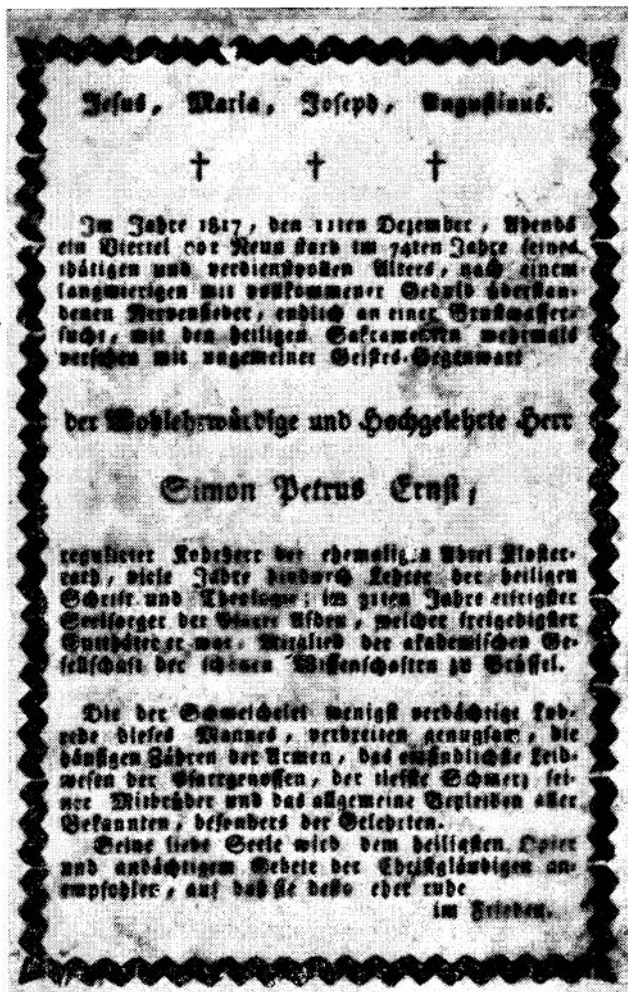
Monseigneur Zaepffel had Ernst graag in zijn directe omgeving gezien, maar de pastoor van Afden had hier nooit toe kunnen besluiten. Hij verkoos zijn arme pastorie boven de bisschopsstad. De reden zullen wij wel mogen zoeken in het nooit geheel opgegeven verlangen, de oude abdij van Kloosterrade te herstellen. Dit verlangen is echter niet in vervulling gegaan. Nog in zijn laatste levensjaar heeft Ernst, als woordvoerder van de vier toen nog levende kanunniken, pogingen gedaan de gebouwen tenminste voor een godsdienstige bestemming te behouden, door ze aan het bisdom Luik te verkopen voor het inrichten van een seminarie. Maar de regering van koning Willem I weigerde haar goedkeuring. Zelfs toen Ernst na zijn dood (11 December 1817) zijn hele bezit en zijn rechten op de abdij aan het bisdom vermaakte, onder voorwaarde, dat het voor een seminarie gebruikt zou worden, wilde de regering niet toestaan dat de erfenis op een dergelijke voorwaarde werd aanvaard, „parce que l'existence de ces sortes d'établissements étaient contraire aux principes d'un bon régime etc.”. Het valt buiten ons bestek deze episode verder te behandelen. Wij volstaan met de mededeling, dat de bisschop van Luik het middel gevonden heeft de erfenis toch te aanvaarden en Rolduc is op 17 October 1831 een seminarie geworden, en sindsdien gebleven. Aan de voorwaarden verbonden aan de erfenis van Ernst is dus alle recht wedervaren¹³).

Als Ernst geweigerd heeft zijn stille pastorie te ruilen tegen de woelige bisschopsstad, dan blijkt daaruit, dat hij geen ambitieus man was, maar een stil en teruggetrokken priester. Zo beschrijven hem ook degenen die hem gekend hebben, vooral zijn eigen parochianen en de armen, die hem steeds weer belegerden om hem vaak het hoognodige afhandig te maken, tot grote wanhoop van zijn huishoudster. De geest van de kloosterling is hem dus altijd bijgebleven. In dit licht zal men ook zijn polemische activiteit moeten beoordelen, namelijk dat zij gevoerd werd uit een oprecht verlangen naar vrede en om deze te herstellen en te bevorderen. Het is slechts een korte en niet geslaagde episode uit zijn leven. Ernst was vóór alles historicus. In de stilte van het platteland heeft hij de vereiste rust gevonden om zich te blijven wijden aan zijn geliefkoosde studie en zijn leven is zo verborgen geweest, dat men er maar weinig détails van weet. Uit zijn geschriften blijkt een grote eruditie en een uitgebreide kennis van de geschiedenis der streek. In zijn woorden straalt misschien een zekere ijdelheid door, die zich soms uit in een overdadig gebruik van klassieke citaten; en dat hij zeer geprononceerde ideëen had, blijkt ons uit de felle polemieken en uit de wijze waarop hij soms met andermans meningen afrekent¹⁴). Twintig jaar heeft Ernst in Afden nog gewerkt en gestudeerd. De apotheose van dit werk is zijn *Histoire du Limbourg*. Maar de dood heeft ingegrepen en de uitgave van dit, zijn grootste werk, heeft de schrijver aan anderen moeten overlaten. In dezelfde dagen, dat hij onderhandelingen voerde met het bisdom over de overdracht van Rolduc, overviel hem een zenuw-aandoening, gecompliceerd door een waterzucht en na enkele weken van ziekte ging Simon Pierre Ernst tot een beter leven over. Het was 11 December 1817. De gemeente Aubel heeft zijn nagedachtenis geëerd door een gedenksteen welke is aangebracht in een van de muren van het geboortehuis van Ernst. Op deze steen zijn de voornaamste feiten uit zijn leven vermeld¹⁵).

Alphonse Le Roy geeft een volledige lijst van alle geschriften van Simon Pierre Ernst. Naast achttien werken van polemische aard, vinden wij er vijftien van geschiedkundige aard. Niet al deze geschriften zijn uitgegeven. Wij willen hier slechts enkele woorden wijden aan het laatste en voor ons belangrijkste werk de „*Histoire du Limbourg*”. Voor alles dienen wij in het oog te houden, dat dit werk van Ernst, hoe verdienstelijk ook, op veel punten natuurlijk reeds lang is achterhaald door latere studies en publicaties. Toch zal men er nog veel vinden dat men elders vergeefs zoeken zal. De volledige titel van het boek luidde : *Histoire du Limbourg, suivie de celles de comtes de Daëlhem et Fauquemont, des annales de l'abbaye de Rolduc par M. S. P. Ernst, curé d'Afden publiée avec notes et appendices et précédée de la vie de l'auteur par M. Ed. Lavalleye, agrégé à l'université de Liège, Liège 1837—52, 7 volumes in 8°*. Het eerste deel geeft een gedetailleerde beschrijving van het land; de biografie van Ernst, aangekondigd in de titel, is er niet in verschenen. De volgende drie delen geven de geschiedenis van het hertogdom Limbourg tot het jaar 1427. Lavalleye was van plan deze geschiedenis voort

te zetten tot 1795, maar hij heeft dit plan op moeten geven. Het vijfde deel geeft de geschiedenis van de heren van Daelhem en Valkenburg, het zesde een *Codex diplomaticus* van Valkenburg en van Limburg, het zevende deel tenslotte bevat de volledige *Annales Rodenses*, dat wil zeggen de oude annalen van de twaalfde of dertiende eeuw en ook de voortzetting ervan tot 1700, geschreven door Abt Heyendahl ¹⁶).

Zoals Le Roy ons verhaalt, heeft deze uitgave nog zijn avonturen gekend. Toen namelijk Lavalleye, die de papieren van Ernst in 1836 door aankoop verworven had, op het punt stond deze uit te geven, bleek hem dat

een ander intussen met de wijsheid van Ernst was gaan pronken. Deze litteraire dief had er echter geen rekening mee gehouden, dat hij van bepaalde stukken slechts copieën bezat, terwijl Lavalleye de orginelen bezat. Het bedrog kwam aan het licht en de eer van Ernst werd gered. Lavalleye heeft in de uitgave van het werk enige dissertaties van zijn eigen hand ingelast en het voorzien van noten en aantekeningen. Wij kunnen niet nalaten deze schets te sluiten met het oordeel dat Alphonse Le Roy over deze grote studie geeft : „Le tout forme un monument d'érudition sérieuse, un peu lourdement écrit, mais solide et instructif comme tous les travaux qui se ressentent de l'influence de l'école bénédictine”¹⁷⁾.

„Benedictusberg” Vaals.

fr. C. DAMEN O.S.B.

-
- 1) Over Ernst kan men lezen o.a. M. Weiss, *Kurze Biographie des verstorbenen Herrn Simon Peter Ernst, Pfarrer zu Afden* etc. Aachen 1818; Daris, *Histoire du diocèse de Liège*, t III et IV; Alphonse Le Roy in *Biographie Nationale*, t IV, Bruxelles 1878, col. 667—82, waar alle oudere litteratuur te vinden is.
 - 2) Volgens Willaert, in de *Kath. Enc.* X, 213 (2e ed.) was Willem Ernst lid van de Staten van Daelhem. Dit lijkt ons echter niet waarschijnlijk. Het gebied van Aubel lag immers geheel in het hertogdom Limburg.
 - 3) Aldus Le Roy a.w. col. 667. De Z.E.H. Boosten te Eys, die wij hier willen danken voor zijn moeite, kon ons hierover alsnog geen inlichtingen geven. Ernst moet in Eys vertoefd hebben in de jaren vóór 1756, zoals men uit het volgende berekenen kan.
 - 4) *Gallia Christiana nova* t. III, col. 1008.
 - 5) R. Corten, *Rolduc in woord en beeld*, Maastricht 1904, pag. 142 vlg.
 - 6) P. Peeters S.J., *L'oeuvre des Bollandistes*, Bruxelles—Paris 1942, pag. 73 met de opmerking in de voetnoot.
 - 7) Le Roy, a.w. col. 679.
 - 8) Aldus Ernst zelf in zijn *avertissement* van het nu te noemen werk.
 - 9) Zie voor deze episode Corten, a.w. pag. 156/6.
 - 10) H. Mosmans C.SsR, *Het Redemptoristenklooster te Wittem*, Roermond, 1936 pag. 17, vgl.; P. Peters, *Wandelingen in en om Heerlen*.
 - 11) Voor hetgeen nu volgt zie Daris, a.w. t. III p. 136, geresumeerd bij Le Roy col. 670 vlg.
 - 12) Over Mgr Zaepffel werd onlangs iets gepubliceerd door Jean Puraye in de *Maasgouw* van Nov.-Dec. j.l. pag. 65—69.
 - 13) Corten, a.w. pag. 156/7.
 - 14) Een typisch voorbeeld hiervan is zijn opmerking tegen de Bollandist Du Sollier n.a.v. het feit dat deze in de *Acta Sanctorum* een plaats gegeven had aan Koning Zwentibold. *Histoire du Limbourg*, I, pag. 366, note 1.
 - 15) Aldus Le Roy a.w. col. 675/6. Dat was in 1878. Het is ons niet bekend of deze boerderij en de gedenkplaat thans na de beide oorlogen er nog zijn.
 - 16) Deze *Annales* zijn uitgegeven naar een afschrift, dat thans in het seminarie van Sint Truyen berust. De oude *Annales* zijn later opnieuw en beter uitgegeven door Pertz in de *Monumenta Germaniae*, deel XVI, p. 699—723. Het origineel berust thans te Maastricht op het Rijksarchief. De continuatie van Heyendahl berust in origineel in Rolduc. De uitgave ervan is niet feilloos en moet eventueel op het origineel gecontroleerd worden.
 - 17) Le Roy, a.w. col. 682.

uit de historie der

oude huizen te heerlen

„De Oliemolen”

(Vervolg)

De volgende dag $\frac{1}{4}$ deel van zijn tante, Anna Gertruijd Wetzels, wed. van Hendr. Ritzen „haere portie getaxeert ad 1184 francs of 1000 guldens brabant’s”, waarvoor Johan Caspar Wetzels aan zijn tante overdraagt schuur, stallen en koolhof gelegen tussen eigendom van Johannes Wetzels en Laurens Meijers, groot 3 aren of 15 kleine roeden, alsmede 116 kl. r. weide, gelegen tussen de Gatse en den Doodleeger.

De 18de Prairial (7 Juni 1805) het $\frac{1}{16}$ deel van zijn broeder Johannes Henricus Wetzels, gehuwd met Christine Schmitz en wonende te Keulen, voor 250 francs.

De 24ste Messidor van hetzelfde jaar (13 Juli 1805) deelt Johannes Caspar Wetzels met zijn broeder Johannes Simon de hun uit deze erfenis toegvallen $\frac{2}{16}$ deel.

Het laatste $\frac{1}{16}$ deel in bezit van zijn broeder Johannes Leonard Wetzels, kuiper, wonende te Maastricht, volgde bij overdracht dato 5 Jan. 1809.

Ook trof Johannes Caspar Wetzels een regeling met zijn neef Joannes Caspar Ritzen aangaande zijn $\frac{1}{12}$ deel hem toekomende uit de erfenis van wijlen zijn oom Joannes Wetzels, gewaardeerd op 250 guldens Maastrichter koers.

De 12e Augustus 1805 huwde Joannes Caspar Wetzels, die nu eigenaar van de oliemolen was, alhier met Maria Cecilia Rietraet. Uit dit huwelijk werden geboren een dochter, Maria Elisabeth, de 17de Frimaire 14 (8 Dec. 1805), jong gestorven; en een zoon, Mathias Joseph, de 15de December 1807.

Een jaar later werd dit jonge gezin zwaar getroffen : de vader, Joannes Caspar Wetzels, werd ernstig ziek en overleed na enige dagen, slechts 43 jaar oud. De 15de December 1808 heeft hij tot zich geroepen Notaris J. G. Kemmerling en enige getuigen teneinde zijn testament te maken. „Zij hebben hem gevonden liggende in zijn bed in een kamer, die aan een zijde uitzicht gaf op de binnenplaats en aan de andere zijde op de tuin, ziek zijnde naar het lichaam maar gezond van geest, geheugen en gehoor. De erflater beveelt zijn ziel aan aan de Almachtige God, aan Jesus Christus zijn Verlosser en aan geheel het Hemelse Hof en zijn gestorven lichaam aan een goede begrafenis volgens stand en vermogen. Hij vermaakt aan zijn echtgenote zijn aandeel in al zijn roerende goederen met de last der persoonlijke schulden, die hij had aangegaan. Ook krijgt zijn echtgenote het vruchtgebruik van al de onroerende goederen,

t.w. de molen, die hij in bezit nam en de andere thans in eigendom hebbende vaste goederen. En daar hij de oliemolen, de gebouwen, weiland en andere bijhorigheden vóór zijn huwelijk had aangekocht, en er alleen de eigenaar van was, maar zijn echtgenote Cecilia Rietraet voor 1200 franken in de betaling van de koopprijs had bijgedragen, bepaalde hij, erflater, dat de erfgenaam, (zijn zoon Mathijs Jozef Wetzels), of bij diens overlijden zijn eventuele erfgenamen, aan de ouders van zijn echtgenote de 1200 franken zullen moeten uitbetalen. Ook moeten terugbetaald worden de bedragen door zijn echtgenote eventueel na zijn overlijden betaald aan zijn broeder Jan Leonard Wetzels, of aan de erfgenamen van zijn tante Maria Wetzels, wanneer deze zou komen te overlijden. Ten slotte verklaarde Joannes Caspar Wetzels, „dat alleen de genoemde erfgenamen recht hebben op de voormelde molen en bijhorigheden; die bedragen, zeg ik, zullen ook aan mijn echtgenote worden terugbetaald, indien het vruchtgebruik zou tenietgaan, of als zij tijdens haar leven er op wettige wijze afstand van zou doen, zo niet, aan haar erfgenamen.” „Gedaan, gepasseerd, gedictieerd, geschreven, gelezen en vertaald te Heerlen in de woning van de erflater (in de molen genaamd Oleijmoole) in zijn bovenbeschreven slaapkamer, de 15de December 1808 (om 7 uur 's avonds) in tegenwoordigheid van Cornelis Moonen, wagenmaker, Peter Hendrik Willems, herbergier, Jan Leonard Ritzen, schrijnwerker en Jan Hendrik Krop, hoedenmaker, allen in bevoegde leeftijd, woonachtig te Heerlen voornoemd, Republikeins-gezind en de vereiste bekwaamheden bezittende, als getuigen hiertoe verzocht.”

Reeds de volgende dag (16 Dec. 1808) overleed Joannes Caspar Wetzels. Zijn echtgenote, Cecilia Rietraet (nu ook geschreven Retra), nam met vastberadenheid en energie de taak van haar overleden man over. Ze wist het bedrijf in de loop der jaren tot grote bloei te brengen.

De 15de October 1809 verklaren Caspar Wetzels en Arnoldus Foragen, dat zij in opdracht van de Wed. Wetzels herstelwerkzaamheden hebben verricht aan de oliemolen en de looimolen. De 13de October waren zij met hun werk klaar gekomen. Peter Mathijs Reynardts heeft het materiaal geleverd, door hen getaxeed als volgt :

Een boüs voor in den steen	1—0
18 voet schousel blanken per voet 3 merk	3—0
12 voet eiken schalen	2—0
9½ voet gespan houd per voet 6 m.	3—3
72 kammen per stuk 2 merk	8—0
beukenhout voor in de bank	2—0
	19—3
	Totaal

De hier vermelde Caspar Wetzels, was een achterneef van wijlen Joannes Caspar. Van beroep was hij timmerman en woonde in de Koolhoven (omgeving tegenwoordig politiebureau, Akerstraat, alhier).

Op 6 April 1811 wordt ten huize van de vrederechter, de Heer Albert Joseph Bischoff, wonende in de Caumermolen, een „Conseil de Famille”,

een familieraad, gehouden. Dit tengevolge van het feit, dat Cecilia Retra heeft te kennen gegeven een tweede huwelijk te willen aangaan, met Hubert Renerkens (ook geschreven Renairquin), landbouwer, wonende te Horbach.

Aanwezig waren behalve de vrederechter en diens griffier, de navolgende familieleden : De moeder van het kind Mathijs Jos. Wetzels, nu genoemd Odilia Retra; Pierre Mathieu Reynarts, landbouwer, wonende te Heerlen, echtgenoot van Jeanne Marie Ritzen, volle neef van het kind, van vader's zijde; Pierre Gaspard Ritzen, landmeter, wonende te Heerlen, ook een volle neef van vader's zijde; Pierre Gaspard Wetzels, timmerman, wonende te Heerlen, kind van volle neef van vader's zijde; Arnold Retra, dagloner, wonende aan de Heerlerheide, oom van het kind, van moeder's zijde; Daniel Sijstermans, dagloner, wonende aan de Heerlerheide, volle neef van moeder's zijde en Leonard Sijstermans, dagloner, wonende aan de Heerlerheide, ook een volle neef van moeder's zijde.

Er blijkt weinig zekerheid te bestaan over de financiële toestand van de toekomstige echtgenoot, Jan Hubert Renerkens. Men besluit daarom het voogdijchap over het minderjarig zootje Mathijs Joseph Wetzels over te dragen aan Arnoud Retra, oom van het kind.

6 Febr. 1812 Joannes Reinerken in huwelijk met Cecilia Rieteraed, wonende in de Creuer olijmoolen onder Heerlen verklaart met Johanna Maria Wetzels (oud-tante van z'n stiefzootje) afgerekend te hebben aangaande kostgeld en vervallen interest.

30 Maart 1819 Joannes Renairquin, „olijmoolenaar woonende in de Creuer olijmoolen” pacht een stuk land van Jacob Vijgen, landbouwer, wonende alhier voor 13 Franse kronen per jaar.

Op 7 Dec. 1820 overleed Joannes Hubert Renairquin in de Kreuwerolijmolen, 66 jaar oud. Hij was weduwnaar in eerste huwelijk van Anna Elisabetha Tober en echtgenoot in tweede huwelijk van Cecilia Retra, weduwe Wetzels. De overledene was de zoon van w. Gillis Renairquin en van w. Maria van Loen.

Cecilia Retra, die nu voor de tweede keer weduwe werd, liet zich door alle tegenslag niet ontmoedigen. Met vaste hand leidde zij het molenbedrijf, dat zich nog steeds gunstig bleef ontwikkelen.

De 30ste Sept. 1823 koopt Cecilia Retra, Wed. Reineerkens, van Johannes Schils alhier een stuk land gelegen „op den Aumbusch”, groot 20 vierkante roeden en 29 vierkante ellen, voor f 113,40. Voor haar aanwezig was haar broeder Arnoldus Rietra, voogd van de minderjarige Mathijs Jozef Wetzels.

De 10de Jan. 1824 betaalt Cecilia Retra aan Johan Leonard Ritzen, herbergier wonende te Schinnen en Peter Mathis Reynardts, Schepen wonende te Heerlen, 250 gld. voor kapitaal en 12 gld. 10 stuivers voor rente, als vergoeding voor het $\frac{1}{12}$ gedeelte van de erfenis van wijlen Johannes Wetzels. Haar overleden man Johannes Caspar Wetzels had van dit deel afstand gedaan op 18 Oct. 1804 ten behoeve van Johan Leonard Ritzen. Laatsgenoemde droeg op zijn beurt dit deel over aan Mathis Reynardts. Dit $\frac{1}{12}$ deel kon echter niet overgedragen worden :

wijlen Johannes Caspar had geen recht op dit $\frac{1}{12}$ deel. Het is volgens de bestaande wetten overgegaan op Maria Wetzels.

23 Mei 1825 Cecilia Retrae verklaarde haar ouderlijk erfdeel bestaande in $\frac{1}{4}$ deel van twee woonhuizen, moeshoven, weiden, beemden, bouwen heideland, gelegen in de gemeenten Heerlen en Hoensbroek, gewaardeerd ad 1500 gulden, te hebben verkocht aan haar broeder Arnold en haar zusters Anna Elisabetha en Anna Catharina. Hun ouders waren Mathis Retrae en Anna Maria Bekkers.

De 19de Augustus 1829 koopt Cecilia Retra van Renier Dauven wonende te Palenberg, gemeente Schaesberg, de zogenaamde „Oliemolenbeemd”, grenzende aan de goederen van de Oliemolen, groot 11 vierkante roeden en 70 vierkante ellen voor f 109,—. Voor haar was nu aanwezig haar zoon Mathijs Jozef Wetzels, die inmiddels meerderjarig was geworden.

2 October 1829 was voor de oude oliemolen een gewichtige dag. Toen werd te Brussel (Heerlen behoorde destijds tot België) de hierna volgende vergunning verleend :

„De Minister van Binnenlandsche Zaken. Gezien art. 13 van het Koninklijk Besluit van 30 September 1827, No. 117. Gezien : 1 Het verzoek van Cecilia Retra om haren oliemolen, staande in de gemeente Heerlen, provincie Limburg, tevens te mogen inrigten tot het malen van graan: 2 Het advies van de Gedeputeerde Staten der provincie Limburg mitsgaders het verslag van den Hoofdingenieur van den waterstaat in gemelde provincie.

In overweging genomen, dat de administratie der Directe belastingen in- en uitgaande rechten en accijnsen ten deze gunstig is geadviseerd. Heeft goedgevonden en verstaan : Art. 1. Aan Cecilia Retra wordt bij dezen vergunning gegeven om haren oliemolen, staande in de gemeente Heerlen provincie Limburg mede in te rigten tot het malen van graan. Art. 2. Deze vergunning strekt zich niet verder uit dan tot het inwendige van den molen, zijnde het de houderesse dier vergunning op straf van intrekking dezes verboden om eenige verandering aan de uitwendige werken of in de waterleiding te maken zonder vooraf daartoe de noodige vergunning bekomen te hebben. Art. 3. De tegenwoordige vergunning zal mede kunnen ingetrokken worden ingeval van overtreding der wet op het gemaal. Brussel den 2 October 1829. get. W. van Gobbelen.”

Dit was wel een zeer belangrijke beslissing. Aan de voortvarendheid van Cecilia Retra is het te danken, dat de molen in bedrijf kon blijven door het malen van graan, toen naderhand door allerlei omstandigheden het bereiden van olie moest worden gestaakt.

De hypotheek uitstaande op de Oliemolen, groot f 1200,—, blijkt van Joannes Koningstein te zijn overgegaan op Jan Willem Pluijmaekers, grondeigenaar wonende op Soureth. Deze cedeert op 27 Mei 1830 de betreffende hypotheek, nu gewaardeerd op 1458 franken en 68 centimen, aan de Heer Jan Michiel Prickaerts, landbouwer te Itteren, „bij acte van gifte onder den levenden”.

De 15de October 1832 koopt Cecilia Rietra, landbouwster, wonende in de Oliemolen, van haar zwager Joannes Simon Wetzels 14 vierk. roeden

52 vierk. ellen land op den Vrischen Pudt voor 100 gld. Nederlands en de kosten der acte. Voor haar aanwezig haar zoon Matthijs Joseph Wetzels, molenaar, wonende in de genoemde Oliemolen.

De 31ste October 1832, worden nog 13 vierk. roeden en 36 vierkante ellen land aan den Vrisschen Pud gekocht van Jan Essers, Ontvanger, wonende te Asten, provincie N. Brabant, voor 98 gld. 10 cent.

12 Sept. 1833. Moeder en zoon stellen nieuwe titel ten behoeve van de tegenwoordige hypothecaire crediteuren.

Eerstens ten behoeve van de heer Jan Michiel Prickaerts verklaren Cecilia Rietra en haar zoon Matthijs Joseph Wetzels, beiden wonende in de Oliemolen, als erfgenamen van Pieter Caspar en w. Jan Wetzels, in leven landbouwers en kopers van de molen, dat zij te hunnen laste overgenomen hebben een hypothecaire schuld, groot 1458 franken en 68 centimen. De interest ad 4%, vervallende 20 Juli zullen zij aan de Heer Prickaerts vergoeden. Verbonden worden : Oliemolen met woonhuis, schuur, stallen, mesthof, moestuin, weiland en verder toebehoor, genoemd den Kreuwen Oliemolen, ene zijde de hof Meulenberg, andere zijde en een hoofd de hof Meulenberg, het andere hoofd de weg, groot in totaal 1 bunder en 40 vierk. roeden. Alsmede nog 25 vierk. r. en 96 vierk. el weiland in de Putgraven, in de Gatzen, 20 vierk. r. en 70 vierk. ellen land op den Frisschen Put en 41 vierk. r. en 40 vierk. el land ook aldaar gelegen. Tweedens verklaren moeder en zoon als erfgenamen van w. Pieter Caspar en w. Jan Wetzels schuldig te zijn aan Matthias Joseph Penners, plaatsvervangend Vrederechter en grondeigenaar, wonende te Heerlen, de som van 2431 franken en 14 centimes, waarvan de rente vervalt op 1 Maart. Door hen worden hypothecair verbonden : De Creuwenoliemolen, bestaande in woonhuis, molen, moestuin, weide en beemd, groot 1 bunder en 40 vierk. roeden, een moestuin en akkerland aan den Aambosch, groot 22 vierk. roeden en 36 vierk. el, alsmede een beemd aldaar gelegen, groot 8 vierkante roeden.

5 Februari 1843 overleed in de Oliemolen Maria Cecilia Retra, na een werkzaam en welbestede leven. Ze was te Heerlen geboren 20 Dec. 1770 en bereikte dus de gezegende leeftijd van 72 jaar.

Van haar twee kinderen was, zoals reeds gezegd, haar dochtertje Maria Elisabeth Wetzels op jeugdige leeftijd gestorven, zodat haar zoon Matthijs Joseph Wetzels al haar bezittingen erfde.

4 Oct. 1843 treedt Matthijs Joseph Wetzels op 35 jarige leeftijd in het huwelijk met Maria Anna De Hesselle, geb. 12 Aug. 1810, dochter van Pieter Caspar De Heselle en Johanna Maria Schils.

Uit dit huwelijk werden geboren in de aloude molen : Kaspar August Hubert Wetzels 5 Aug. 1844; Jan Simon Hubert Wetzels 13 Nov. 1845; Maria Anna Philomela Wetzels 7 Juli 1848; Pieter Mathijs Hubert Wetzels 30 Mei 1850; Maria Joanna Helena Wetzels 10 Dec. 1853.

In die tijd bestond ook de looimolen nog ter bereiding van looistoffen. Jan Simon Hubert Wetzels, die in 1845 geboren was, vertelde later dat hij de looimoleninstallatie nog zelf in zijn jeugd gezien had. Deze werd naderhand afgebroken.

De weg langs de molen, de zogenaamde steile berg, was privé eigendom en liep te midden van de boomgaarden. Waar het water, dat van het waterrad afkomt, thans onder de weg doorloopt, was toen een brug van mergelsteen. Een tweede brug, iets dieper gelegen, bevond zich in de oorspronkelijke loop van de Caumerbeek. Achter de bovenste brug (richting Aambos) was een slagboom aangebracht, die dwars over de weg kon worden vastgemaakt. Een tweede boom moet zich hogerop hebben bevonden. Wetzels hield vast aan het oude gebruik om deze weg af te sluiten. Hierdoor ontstond onenigheid met mensen, die in de buurt hun land hadden liggen.

In de gemeenteraad van Heerlen, 27 Febr. 1852, werd voorgelezen een adres door Matthijs Jozef Wetzels op 11 Febr. 1851 gezonden aan Gedeputeerde Staten, waarin deze om een beslissing verzoekt op een klacht ingediend 7 Dec. 1844 „opzigtelijk den weg, loopende door zijnen boomgaard aan den Creuwels Oliemolen”. „Met kennisgeving tevens, dat hij adressant, om de hand te bieden tot een minnelijke schikking, ook bereid is, deze weg als gemeenteweg aan te erkennen, onder voorwaarde, dat van wege de gemeente de twee aldaar aanwezige bruggen ten allen tijde in goeden staat worden onderhouden, of dezen weg als privaats eigendom aan te houden zonder bezwaar voor de gemeente voor het daarstellen en onderhouden van de bedoelde twee bruggen, mits gezegden weg door twee barrièren af te sluiten, zoo als van ouds en onheugelijke tijden bestaan heeft en nog bestaat.”

De Secretaris doet tevens voorlezing van een bij apostille van Heren Gedeputeerde Staten van 13 Augustus 1851 aan het College van Burge-meester en Schepenen van Heerlen toegezonden adres van verscheidene ingezetenen van deze gemeente van 4 Aug. 1851, houdende verzoek „om alle hinderpalen, welke de adressanten door Mathijs Jozef Wetzels dezer gemeente in het gerust gebruik van den weg van Heerlen naar Spekholzerheide zouden kunnen ondervinden, uit den weg te willen ruimen.” De vergadering heeft hierop besloten dienaangaande in een volgende bijeenkomst een beslissing te nemen.

Op 9 Maart 1852 kwam de raad weer bijeen. De voorzitter (de Hr. Jaegers) stelde voor om met de Heer Wetzels een minnelijke schikking te treffen, „om namelijk den weg, bekend op de kadastrale plans en op den buurtwegenstaat onder den naam van weg van Heerlen naar Spekholzerheide, als gemeenteweg aan te erkennen, ten einde allen grond tot klagten van de belanghebbenden weg te nemen, aangezien de eigenaars wier eigendommen langs dezen weg liggen, geenen anderen weg hebben, om op hunne eigendommen te komen, als zijnde een andere oude gemeenteweg, daar heen leidende, sedert langen tijd, geheel onbruikbaar geworden, en zelfs gedeeltelijk ten bate der gemeente verkocht, en zijnde de eenige weg, waarover de bedoelde eigenaars, nog thans met moeite op hunne eigendommen zouden kunnen komen, bekend onder den naam van Scheitergracht en uitkomende op den Geilenkerkerweg een te groote omweg. Dit voorstel door den Voorzitter in omvraag gebracht zijnde, is gebleken, dat er van de acht aanwezige raadsleden drie voor

en vijf tegen gestemd hebben, en is derhalve het bedoelde voorstel niet aangenomen.”

De toestand bleef dus zoals deze was. Eerst in 1914 heeft de N.V. Bouwgrondmaatschappij „Tijdig” het hiervoren bedoelde weggedeelte van de Heer Wetzels aangekocht. Deze aankoop had ten doel een kortere verbinding tot stand te brengen tussen de Akerstraat en de Kerkraderweg ten behoeve van de bewoners van de nieuwe woninggroep „Molenberg”. Naderhand is deze weg aan de gemeente in eigendom overgedragen.

In 1862 diende Matthijs Jozef Wetzels een verzoekschrift in om enkele vernieuwingen aan de Creuwelsoliemolen te mogen aanbrengen, nl. de lossingssluis met uitzondering van de grondbalk en het waterrad met uitzondering van de as. Deze vergunning werd verleend.

De 7de April 1867 stierf de eigenaar van de molen en ging deze over in handen van twee van zijn kinderen, de oudste zoon, Kaspar August Hubert Wetzels, geb. 5 Aug. 1844, en diens broeder Jan Simon Hubert Wetzels, geb. 13 Nov. 1845.

Op 1 Mei 1867 werd inventaris van de bezittingen opgemaakt. De onroerende goederen bestonden uit : tien percelen bouwland, een perceel heide, een perceel hooiland, een moestuin, drie boomgaarden, een perceel bos, een oliemolen en graanmolen met drie koppelen stenen, het woonhuis, de schuur, stallen, tuin en boomgaard.

Kaspar August Hubert Wetzels huwde 9 April 1885 alhier met Katharina Hubertina Ploumen, geboren te Scheulder 19 Sept. 1846. Hij was meer de zakenman, die ook geregeld de graanbeurs te Maastricht bezocht, terwijl zijn broer Jan Simon Hubert, die ongehuwd bleef, zich geheel met het molenaarsvak bezig hield.

Uit het huwelijk van Kaspar August Hubert Wetzels met Kath. Hubertina Ploumen werden in de molen geboren een zoon en een dochter, met name Kaspar Augst Hubert op 24 Nov. 1887 (thans, anno 1953, eigenaar van de molen) en Maria Hubertina Elisabeth Wetzels op 2 Febr. 1890. (Deze huwde 28 Oct. 1925 met Pieter Hubert Dominicus Schrijvers, landbouwer wonende te Welten en overleed aldaar 22 Nov. 1933.) In 1896 werd de voorgevelmuur van het molengebouw afgebroken, het strodak verwijderd en een tweede verdieping met pannendak aangebracht. In de oude muur, die afgebroken werd, waren nog sporen van een vroegere verbouwing te zien. Het zootje Kaspar August Hubert Wetzels, ongeveer 9 jaar oud, heeft toen de eerste steen gelegd.

(Wordt vervolgd)

JO HORST

EXCURSIE

naar Brauweiler - Keulen - Düsseldorf

Op 9 April j.l. bracht onze Kring een bezoek aan de voormalige Benedictijnerabdijkerk te Brauweiler, het romeinse Dionysosmosaiek op het Domhof te Keulen en het römisch-germanisches Museum van Keulen en te Düsseldorf. Reeds uit de uitvoerige persberichten, die zowel in de Gazet van Limburg als in het Limburgs Dagblad hierover zijn verschenen, hebt U kunnen vernemen, hoe de tocht is verlopen en welke hoofdmonumenten deze rijk gevulde dag onze 85-deelnemenden heeft gebracht. Niet overal kon volledige aandacht geschonken worden aan de bezienswaardige objecten, maar zulks was ook niet in het programma voorzien : een uitvoerig bezoek aan de Keulse museumschatten te Düsseldorf stond als nr. 1 op de reis-dagorde. Voor de meesten bleken deze romeinse collecties een openbaring te zijn, waarbij de afdelingen van edelsmeedkunst en van de glasbewerking aller belangstelling genoten. Een verkenningstocht door de andere afdelingen van dit rijk gevarieerd museum-bezit bracht ons in contact met schilderstukken van bekende grote meesters. Onze gids, Dr. O. Doppelfeld, brengen wij nogmaals gaarne onze hulde.

Het kort bezoek aan het interieur van de abdijkerk te Brauweiler, een van Duitslands' schoonste romaanse kerken, heeft als kennisname evenzeer voldoening gegeven. Een aardige bijzonderheid was de ontdekking door pastoor Werry van Vaesrade van een schilderij-portret van de abt Martinus Klingen, afkomstig uit Heerlen in het land van Valkenburg, te Brauweiler overleden anno 1693 Maart 21. Hij bevindt zich in de schilderijengalerij der abten van Brauweiler, in de rijk-gebeeldhouwde sacristie. Abt Klingen behoorde tot de rang der gemijterde abten, hetgeen uit de voorstellingswijze op het schilderij duidelijk blijkt.

De familie Klingen komt in de 17e eeuw herhaaldelijk voor in de oude Doopboeken van Heerlen. Vermoedelijk moet Martinus Klingen thuis gebracht worden bij het gezin Dionysius Klingen, schout van Heerlen.

Het programma kon binnen het gestelde tijdschema worden afgewerkt, zodat de deelnemenden tijdig huiswaarts konden gaan.

HET BESTUUR